

MIME
Mobility and Inclusion
in Multilingual Europe

Verslag Expertmeeting

Meertaligheid in het Basis- en Voortgezet Onderwijs

15 maart 2016

Organisatie: UvA/MIME & Hogeschool Windesheim

Karijn Helsloot (Hogeschool Windesheim)

Virginie Mamadouh (UvA, MIME), László Marác (UvA, MIME), Federico Gobbo (UvA, UniMiB, MIME), Nesrin El Ayadi (UvA, MIME), Christopher Houtkamp (UvA, MIME)

Deelnemers:

Gerrit Jan Kootstra (Windesheim), Leendert Jan Veldhuyzen (DENISE), Enoch Aboh (UvA), Damayanti Gunawan (gemeente Amsterdam), Anna de Graaf (Bilingual Matters), Ellen-Rose Kambel (Rutu Foundation), Amra Salihagić (UvA), Aafke Hulk (UvA), Tom de Klerk (Windesheim), Mtinkheni Gondwe (EP-Nuffic), Alessandra Corda (HvA), Rick de Graaff (UU), Vittorio dell'Aquila (UniMiB, MIME), Folkert Kuiken (UvA).

Doelstelling

De meeting is een gezamenlijk initiatief geweest van de Universiteit van Amsterdam en Hogeschool Windesheim. De oproep [Meertaligheid in het Onderwijs: elke taal telt mee!](#) - sinds november 2015 in omloop, en in *Trouw* gepubliceerd - vormde de aanleiding voor László Marác, vice-coördinator van het Europese project *Mobility and Inclusion in Multilingual Europe* (MIME) om met auteur Karijn Helsloot en andere leden van de Amsterdamse MIME-groep een expertmeeting te organiseren.

Een van de doelstellingen was om met alle betrokken sectoren bijeen te komen: het basis- en voortgezet onderwijs (po en vo) dat de primaire doelgroep vormt, het hoger beroepsonderwijs (hbo) dat de lerarenopleidingen verzorgt, het wetenschappelijk onderwijs (wo) dat onderzoek doet naar talen en meertaligheid en naar (psycho)sociaal gedrag, en ten slotte, overheidsorganisaties en onafhankelijke instellingen met onderwijs en welzijn in hun pakket. De aanwezigen vormden een afspiegeling van deze sectoren. Volgende op dit verslag is een korte beschrijving van achtergrond en werkveld van de deelnemers opgenomen.

In deze multisectoriële setting kon het hoofddoel van de meeting in al zijn aspecten belicht worden: *thuis talen een plek geven in het basis- en voortgezet onderwijs*. Aan de hand van een beleids-historisch overzicht, onderzoeksresultaten en *best practices* kon een eerste stap worden gezet in de richting van beleidsvoorstellen.

Presentaties

László Marác opende de bijeenkomst met een korte presentatie van MIME. Zie <http://www.mime-project.org/>. **Karijn Helsloot** nam daarna de aftrap met een contextueel overzicht: het tweetalig onderwijs (tto) in Nederland, de opleidingen en trainingen NT2, de opkomst en neergang van OALT (het buitenschoolse

onderwijs van met name Turks en Arabisch), initiatieven als *Taaltrouters* als voorbeeld van taalsensibilisering, en *last but not least* de talenscholen van Guus Extra.

Helsloot stelde voor om 2016 het jaar te maken waarin de knop wordt omgezet:

Twee soorten acties worden daarbij onderscheiden: 1) het stimuleren van taalsensibilisering en *translanguaging*, via o.a. het vergelijken van overeenkomsten en verschillen tussen talen, *Sharing Grammars*, en 2) het stimuleren en ondersteunen vanuit het onderwijs om naast het Nederlands en het Engels een derde taal te verwerven, of de reeds aanwezige kennis ervan te verbeteren.

Taalsensibilisering betekent het actief betrekken in de klas van de aanwezige (thuis)talen ter bevordering van algemeen cognitieve en specifieke taalvaardigheden, ter bevordering van identiteitsontwikkeling en ter bevordering van de sociale omgang met anderen inclusief anderstaligen en andersdenkenden. De leerkracht dient in staat te zijn de (latente) talenkennis van elke leerling aan te spreken, zonder de specifieke talen van de leerlingen te hoeven kennen. *Translanguaging* en *Sharing Grammars* zijn relatief nieuwe onderwijsconcepten die vragen om aangepaste opleidingen en trainingen, om aangepaste studie- en lesmaterialen.

Het stimuleren en ondersteunen van taalverwerving van niet alleen het Nederlands en het Engels, maar ook van een derde taal naar keuze (taal X) sluit aan bij wat de Raad van Europa, en later ook de Europese Raad, heeft gedefinieerd als de taalvaardigheden die bij het Europees burgerschap horen: Europese burgers beheersen idealiter naast hun moedertaal nog twee andere moderne talen (dat de Europese burger niet altijd als moedertaal een van de Europese nationale talen heeft is inmiddels in de beleidsvisies meegenomen).

Het eindadvies van het Platform Onderwijs2032 stelt een toekomst voor met Nederlands en Engels als verplichte schooltalen; het onderwijzen van Duits, Frans en andere talen wordt een keuze van de school. De Nederlandse wet staat leerlingen toe om eindexamen te doen in tien moderne talen, waaronder Russisch, Spaans, Italiaans, Turks, Arabisch en binnenkort ook Chinees. Leerlingen en ouders weten niet altijd van deze mogelijkheid af. En in hoeverre ondersteunen scholen zelf deze wettelijke ruimte? Leerlingen en ouders zouden idealiter zelf een stem moeten kunnen hebben in de keuze van taal X, in de derde taal waarin een leerling eindexamen kan doen. Klik op [hier](#) om de introductie prezi te bekijken.

De eerste presentaties belichtten de relatie tussen enerzijds een complexe taalkundige samenleving waarin niet alle kinderen dezelfde taalachtergrond hebben, en anderzijds het taalbeleid op overheids- of schoolniveau.

Nesrin El Ayadi deed verslag van haar onderzoek onder een kleine groep Turkse en Marokkaanse ouders op een Islamitische school in Den Haag. Turkse ouders meer dan Marokkaanse onderstrepen het belang van het behoud van de thuistaal voor hun kinderen, maar beide groepen zien geen directe rol voor het reguliere onderwijs weggelegd. Zij onderstrepen dat de Nederlandse taalvaardigheid zowel schoolsucces als economisch succes bevordert en daarom prioriteit heeft. Ouders die zelf destijds OALT hebben gekregen

hebben slechte herinneringen daaraan en zijn daarom extra huiverig voor thuistaalonderwijs. Als de thuistaal een plek krijgt in het onderwijs moet dat beslist op een andere manier. [zie [presentatie](#)].

Vittorio dell'Aquila presenteerde een grootschalig onderzoek dat is uitgevoerd in Italiaanse regio's met erkende minderheidstalen. Hij liet zien dat zowel ouders, leerlingen als leerkrachten vinden dat de school twee- of zelfs drietalig zou moeten zijn. Naast het Italiaans horen de regionale minderheidstaal en de zogenaamde *Wunschsprache* - i.e. de meerderheidstaal in het nabijgelegen land (Duits, Frans en Sloveens, afhankelijk van de regio) – te worden aangeboden en ondersteund. De positie van inheemse minderheidstalen is vaak sterker dan de positie van migrantentalen. Dit is ook het geval in Nederland, waar het Fries in vergelijking met bijvoorbeeld het Marokkaans-Arabisch een relatief sterke onderwijspositie heeft. [zie [presentatie](#)].

Leendert-Jan Veldhuijzen vertelde over zijn multi-etnische po en vo school in Amsterdam, *De Nieuwe Internationale School Esprit*. Naast de twee schooltalen Nederlands en Engels zijn alle thuistalen toegestaan te bevordering van het leerproces en het welzijn van zijn leerlingen. Daardoor kan het langer duren voordat het Nederlands op het gewenste niveau is, maar de leerling scoort aan het eind van de schoolloopbaan op alle fronten beter dan de leerling die zijn thuistaal niet heeft kunnen gebruiken in het leerproces. In de nabije toekomst krijgt Amsterdam meer scholen waarin multi-etnische en multiculturele diversiteit de ruimte krijgen, zoals nu in DENISE. [zie [presentatie](#)].

In de overige presentaties stond taalsensibilisering centraal.

Enoch Aboh liet aan de hand van het lidwoord en van begrippen als bepaaldheid en onbepaaldheid zien dat talen over de wereld maar een paar strategieën hebben om deze informatie te markeren. Het Nederlands, Marokkaans-Arabisch en Somalisch gedragen zich op dit punt hetzelfde, net als bijvoorbeeld het Sranan, Papiaments en Farsi dat doen, en op hun beurt het Chinees en Turks. Elk mens heeft een eigen individueel taalsysteem, en tegelijkertijd delen mensen hun taalsystemen onophoudelijk met elkaar en veranderen deze systemen daardoor voortdurend. Niemand spreekt de taal van zijn grootouders. [zie [presentatie](#)]. Aansluitend hierop liet **Karijn Helsloot** zien hoe dit *Sharing Grammars* vraagt om een handboek voor leerkrachten in po en vo en voor de lerarenopleidingen. Met 6-jarigen kun je als leerkracht een eenvoudig grammaticaal element als het lidwoord proberen te verzamelen in de talen die in de klas aanwezig zijn; met 8-jarigen kun je als leerkracht de overeenkomsten en verschillen in lidwoordgebruik proberen te herkennen; met, zeg, 13-jarigen kun je als leerkracht overeenkomsten en verschillen begrijpen en gaan toepassen in andere talen. [zie [presentatie](#)].

Kunsttalen en geheimtaal blijken een effectief middel te zijn om aan taalsensibilisering te doen, zo liet **Federico Gobbo** zien. Op een Montessori basisschool in Milaan is dit in de praktijk gebracht: de leerlingen pasten een kunsttaal als het Europanto aan naar hun eigen behoefte waardoor zij de functie 'taal als brug' konden ontdekken, en zij maakten hun eigen geheimtaal waardoor de functie 'taal als muur' (als onderscheidingsmechanisme tegenover andere klassen en volwassenen) werd ervaren. Op deze wijze werden inclusiviteit en exclusiviteit aan de lijve ondervonden, en kwam inzicht in overeenkomsten en verschillen tussen talen tot stand. [zie [presentatie](#)].

Discussie

De noodzaak om de *Knop om* te zetten is door alle aanwezigen omarmd: verwelkom in de school de taalkundige pluriformiteit van de samenleving, en dus ook de thuistaal die een leerling meeneemt. Maar over het hoe en wat zullen nog heel wat gesprekken worden gevoerd. Een aantal opmerkingen en suggesties zijn hieronder weergegeven.

Taalverwerving in 3 talen alsook taalsensibilisering, d.w.z. 'taal als doel' en 'taal als middel', vragen om het formuleren van **leerdoelen**.

Het is van belang de ervaring en kennis die is opgedaan in het tweetalig onderwijs en in het taalgerichte vakonderwijs in te zetten bij taalsensibilisering, wanneer thuistalen mee gaan doen in het brede klassikale taalonderwijs. **Verbind taalsensibilisering aan vroeg vreemdetalenonderwijs** (vvto).

De **sociaal-culturele aspecten** van talen moeten worden meegenomen, inclusief de vooroordelen die leven in het Nederlandse onderwijs: de weerstand tegen bepaalde talen bij sommige leerkrachten heeft te maken met de (vermeend of relatief lage) sociale positie van gebruikers van die taal. Talen hebben een kleur.

Vanuit school de **ouders** informeren en betrekken bij de verwerving van de eigen taal is van groot belang. In Ierland is een school waar naast het Engels en het Iers de taalvaardigheid in de thuistaal meetelt op het rapport. Dit werpt vruchten af, dankzij de hulp van de ouders.

Is het haalbaar en wenselijk om het aantal mogelijke **eindexamentalen** uit te breiden? Het informeren van ouders en leerlingen over de mogelijkheid eindexamen te doen in een groot aantal 'andere' talen dan Engels is allereerst nodig. In hoeverre ouders en leerlingen met een andere taal dan het Nederlands en het Engels zelf behoefte hebben aan onderwijs of ondersteuning bij het leren van hun eigen taal, is niet bekend.

Wat willen ouders, wat willen leerlingen, wat willen en kunnen leerkrachten en scholen ten aanzien van taalverwerving van een **taal X** naast het Nederlands en het Engels, naast de nationale taal en een mondiale taal?

Noch op landelijk noch op gemeentelijk niveau - en ook niet op schoolniveau - is bekend welke talen worden gesproken door de inwoners, door de leerlingen. In navolging van het onderzoek van Guus Extra in Den Haag van eind jaren '90, ligt vanuit de UvA (F. Kuiken) het verzoek bij de gemeente Amsterdam om een **grootschalige taleninventarisatie** uit te voeren in de stad. Soortgelijke initiatieven zouden in andere steden ook navolging moeten hebben.

Op korte termijn is **ondersteuning** nodig bij het introduceren van taalsensibilisering in de scholen. Lerarenopleidingen (de HvA als de grootste leverancier van leerkrachten basisschool en taaldocenten vo in Amsterdam en brede omstreken) spelen een cruciale rol in dit verhaal. Leermethoden en leermiddelen zijn schaars, en pilots en experimenten krijgen weinig bekendheid.

Learning communities met verbindingen tussen hbo en wo enerzijds, en tussen wo/hbo en po/vo anderzijds dienen tot stand te komen om de taalwetenschappelijke inzichten te verbinden aan het opleidingsonderwijs en aan de praktijksituaties in het onderwijs zelf.

De politieke **beleidskaders** dienen te worden vastgesteld. En in lijn daarmee dienen **financiële middelen** beschikbaar te worden gemaakt om scholen de mogelijkheid te geven taalsensibilisering onderdeel te laten maken van hun onderwijs. Taalsensibilisering kan inhoudelijk aansluiten bij (wereld)**burgerschap**, **internationalisering** en **interculturele vaardigheden**.

Besloten is om de inspirerende uitwisseling tussen de experts voort te zetten, ook met het oog op deelname aan politieke en maatschappelijke debatten over meertaligheid (lokaal en nationaal onderwijsbeleid, taalbeleid, burgerschapsbeleid, ...). Een **vervolgbijeenkomst** wordt gepland voor in de tweede week van oktober 2016.

Deelnemers expertmeeting

- Enoch Aboh e.o.aboh@uva.nl
Hoogleraar Learnability aan de UvA. Hij houdt zich bezig met de vraag hoe de taalkundige systemen van individuele mensen interageren in een meertalige context. Deze systemen blijken flexibel en dynamisch te zijn, waardoor zogenaamde hybride grammatica's ontstaan. In zijn onderzoek richt hij zich hoofdzakelijk op sociale omgevingen waarin een (koloniale) dominante taal zich vermengt met inheemse talen. Een meertalige klaslokaal biedt een vergelijkbare context.
- Alessandra Corda a.corda@hva.nl
Is opleidingsmanager van de lerarenopleidingen talen bij de HvA. Kijkt naar wat gebeurt op het gebied van taalsensibilisering binnen de opleidingen. Is ook verbonden aan de Universiteit Leiden als projectleider bij ICLON, gericht op professionalisering van de lerarenopleidingen mvt.
- Vittorio Dell'Aquila viorayli@gmail.com
Freelance linguïst en verbonden aan het MIME project en heeft onder meer onderzoek gedaan op het gebied van gedachten over en behoeften aan meertalig onderwijs in verschillende Italiaanse regio's.
- Nesrin El Ayadi n.elayadi@uva.nl
Werkt als promovenda in het MIME project aan het effect van stedelijke meertaligheid (linguïstiek diversiteit), op het thuis voelen in de stad. In het verleden heeft zij onderzoek gedaan naar de perceptie van thuistalen onder Turkse en Marokkaanse ouders op een basisschool in Den Haag en hun behoeften ten aanzien van meertalig onderwijs.
- Federico Gobbo f.gobbo@uva.nl
Bijzonder Hoogleraar Esperanto en Interlinguïstiek aan de UvA, Universiteit Milano-Bicocca en Turijn. Hij is verbonden met het MIME project en heeft onder meer onderzoek gedaan naar kunst- en geheimtaal voor taalsensibilisering op een Montessori basisschool in Milaan.
- Mtinkheni Gondwe mgondwe@epnuffic.nl
Senior beleidsbedenker bij EP-Nuffic. Zij richt zich met name op vraagstukken m.b.t. professionalisering van het primair onderwijs en daarin focust zij zich op de thema's meertaligheid, burger- en ondernemerschap. Hierbij ligt de nadruk ook op interculturele communicatie.
- Anna de Graaf redactie@meertalig.nl
Is taalkundige en werkt bij de Taalstudio, en coördineert *Bilingualism Matters*, een Europees netwerk dat onderzoeksresultaten over meertaligheid verspreidt onder professionals.
- Rick de Graaff r.degraaff@uu.nl
Hoogleraar vreemdetalendidactiek bij de Universiteit Utrecht. Doet onderzoek binnen vo en po naar tweetalig onderwijs, daarbij steeds meer andere aanwezige talen betreffend. De focus op het Engels en op de Europese identiteit vraagt om verbreding, met de andere (thuis)talen in het onderwijs erbij, alsook met de herkomstlanden die buiten Europa liggen. Zowel de didactiek van het Nederlands als die van het Engels zullen zich moeten gaan verhouden met de talenkennis bij anderstalige kinderen.
- Damayanti Gunawan D.Gunawan@amsterdam.nl
Beleidsadviseur Educatie en Inburgering bij de gemeente Amsterdam, in het bijzonder gericht op volwasseneducatie. Educatie aan vluchtelingen is een gemeentelijk project: direct na aankomst krijgt de vluchteling al een cursus aangeboden met daarin taal en informatie over de stad. Een ander project is de cursus taal en burgerschap voor mensen die niet meer inburgeringsplichtig zijn. In 2015 hebben 5000 mensen hier gebruik van gemaakt.
- Karijn Helsloot cj.helsloot@windesheim.nl
Projectleider Taalbeleid en Meertaligheid bij het Domein Beweging en Educatie van Hogeschool Windesheim. Eerder als directeur van Studio Taalwetenschap landelijke en Europese projecten over meertaligheid opgezet, zoals Taaltrotters, SJOES en de tweetalige Lexiconlijsten van L. Schlichting. Auteur van de oproep *Meertaligheid in het Onderwijs: elke taal telt mee!*
- Christopher Houtkamp c.a.houtkamp@uva.nl
Promovendus in het MIME project. Onderzoekt hoe Turkse en Poolse migranten in Nederland, Zweden en Frankrijk hun eigen taalkennis, maar ook taalbeleid in het land waarin zij wonen evalueren.

- Aafke Hulk a.c.j.hulk@uva.nl
Hoogleraar Franse taalkunde aan de UvA. Heeft vooral ervaring in onderzoek in de taalkundige aspecten bij kinderen die meertalig opgroeien: hoe beïnvloeden de talen elkaar en wat gebeurt met de taalvaardigheid van deze kinderen gedurende hun levensloop. Zit in de raad van toezicht van Stichting Openbaar Onderwijs Amsterdam-Noord.
- Ellen-Rose Kambel ellen-rose@rutufoundation.org
Mede-oprichtster van de RUTU Foundation die sinds een aantal jaar ook in Nederland trainingen geeft aan leerkrachten m.b.t. taal en taaluitsluiting. De stichting zet zich met name in om moedertaaleducatie op de agenda te zetten en te implementeren in het onderwijs. Momenteel werken zij aan een pilot op het gebied van translanguaging.
- Tom de Klerk t.de.klerk@windesheim.nl
Sinds kort verbonden aan de tweedegraads lerarenopleiding Nederlands bij Hogeschool Windesheim. In het verleden heeft hij zich beziggehouden met taalbeleid in een roc, in het bijzonder met taalachterstand en NT2.
- Gerrit-Jan Kootstra g.j.kootstra@windesheim.nl
Werkt voor Hogeschool Windesheim en houdt zich bezig met het professionaliseren van docenten op het gebied van meertaligheid en geletterdheid, o.a. via de master *Special Educational Needs* waarbinnen een nieuwe leerlijn komt, gericht op nieuwkomers in po en vo. Niet alleen aandacht voor taal, maar ook voor gedrag en identiteit staat daarin centraal. Hij heeft promotieonderzoek gedaan binnen de psycholinguïstiek, naar meertaligheid en taalverwerving.
- Folkert Kuiken f.kuiken@uva.nl
Bijzonder Hoogleraar Nederlands als tweede taal en meertaligheid aan de UvA. Hij is momenteel in samenwerking met de Gemeente Amsterdam bezig met een onderzoek om in kaart te brengen welke talen er door kinderen gesproken worden in navolging van het onderzoek dat door Guus Extra in de jaren '90 in Den Haag is gehouden. Een tweede onderzoek waar hij zich momenteel mee bezig houdt is meertaligheid in de kinderopvang. In het specifiek richt deze zich op drie instellingen waar instructie plaatsvindt in het Engels en het Nederlands. Bovendien is hij in samenwerking met de Gemeente Amsterdam bezig met het uitzetten van een call voor schoolsubsidies om te kijken wat er te doen valt op het gebied van internationalisering en meertaligheid in het po en vo.
- Virginie Mamadouh v.d.mamadouh@uva.nl
Assistant professor Politieke Geografie aan de UvA. Houdt zich vanuit het MIME project bezig met meertaligheid in de stad en specifiek hoe dit effect heeft op het zich al dan niet thuis voelen in publieke ruimtes, maar ook over taal op de werkvloer en op scholen. De nadruk ligt daarin op de relatie tussen meertaligheid en territoriale identiteiten.
- László Marác l.k.maracz@uva.nl
Assistant prof. Europese studies aan de UvA, vicevoorzitter MIME project. Hij richt zich binnen MIME, samen met zijn promovendus Christopher Houtkamp, met name op de beleidsmatige kant van meertaligheid.
- Amra Salihagić amra.salihagic@student.uva.nl
Research master studente Urban Studies aan de UvA. Zij werkt momenteel als stagiaire in het MIME project waarin zij data verzameld over meertaligheid in verschillende sectoren, waar onderwijs er één van is, van verschillende Europese landen.
- Leendert-Jan Veldhuyzen l.veldhuyzen@denise.espritscholen.nl
Rector van *De Nieuwe Internationale School Esprit* in Amsterdam. Naast de instructietalen Nederlands en Engels huisvest deze po en vo school leerlingen met tientallen verschillende talen. DENISE komt voort uit de schakelklas van het Berlage Lyceum. De VWO leerlingen verlaten de school met een IB diploma op zak.